

Egy nyomdaműhely titkaiból

125 éves a Kner Nyomda

Az 1882. esztendő a modern magyar könyvművészet és bibliofília szempontjából – természetesen utólag nézve – kiemelkedően fontos volt. Ebben az évben került sor Ráth György kezdeményezésére az Iparművészeti Múzeumban az első igazi nagy és átfogó magyarországi könyvkiállításra, amelyen a régebbi és jelenkori hazai könyvkultúra és nyomdaipar kiemelkedő darabjait mutatták be köz- és magángyűjtemények anyagából. Ekkoriban kezdődtek Európa-szerte a nagyipari könyvnyomtatás művészi igénytelensége ellen fellépő különféle könyvművészeti mozgalmak, mint például Max Huttler 1874-es müncheni kezdeményezése vagy talán a legnagyobb hatású, az angliai Kelmscott Pressből elinduló, amely a sokoldalú William Morris elméleti és gyakorlati törekvéseit összegezte. Maga Morris is az 1877-es londoni Caxton-kiállítás hatására kezdett tipográfiai kérdésekkel alaposabban foglalkozni.

Hogy Magyarország ezekben az években – legalábbis az elitkultúra csúcsain – mennyire fogékony és naprakész volt a legkorszerűbb művészeti, azon belül az iparművészeti törekvések befogadására, valamint alkalmazására, azt bizonyítja Ráth György kezdeményezése, az Iparművészeti Múzeum (nem eléggé köztudott, hogy Magyarországon alakult meg a világ harmadik ilyen szakmúzeuma), illetve az 1882-es kiállítás. De bizonyítja – főleg a későbbi történések tükrében – az esztendő másik, ekkor még csak szerény, nagyon szerény érdeklődést és figyelmet kiváltó nyomdaalapítása és mindaz ami abból később kifejlődött: a 22 éves Kner Izidor a Békés megyei Gyomán létesítette kicsiny és kezdetben jelentéktelen officináját. A műhely 1882 júniusában szabályos iparigazolvány nélkül kezdett működni, a fiatal vállalkozó csak az esztendő decemberében folyamodott az engedélyért, és a hatóságok csak 1883. február 15-én állították ki azt az eredetileg könyvkötő tanultságú és szakmájú kérelmező részére. E jelentéktelen apróság említése azért fontos, mert jól jellemzi a kort, a kiegyezést követő évek, évtizedek gründolási lázát, a magyar gazdasági élet és ipar fejlődésének páratlanul dinamikus szakaszát, amikor persze még nagyon is jól érzékelhető a hagyományos és a modern kor, a polgári világ ethosza (vagy mondjuk inkább Max Weber nyomán a kapitalizmus szellemének?). Gyakran egyazon személy mentalitásában is. Kner Izidort is jellemezte ez a kettősség; Balázs Béla pikírt megjegyzése szerint egyszerre jelképezte a magyart, a zsidót, a parasztot és a dzsentrit. Micsoda egyéniség volt! A magyarországi kapitalizmus hőskorának emblematisz személyisége, autodidakta nyomdász, a saját erejéből családját tisztos vagyonhoz juttató vállalkozó, akiben azért volt bizonyos művészi érzék, és nem volt híján a mai terminológiával szociális érzékenységnek nevezett tulajdonságnak sem. Kner Izidor sorsa és pályafutása sok hasonlóságot mutat a Révai-cég alapítójával, Révai Sámuelével; ér-

demes lenne egyszer alaposan feltárni a több generációs könyves és nyomdai családi vállalkozások művelődés- és társadalomtörténetét.

Mindenesetre a mindössze 22 éves és szakképzetlen Kner Izidor alapította azt a nyomdát, amely a XX. század elejétől fia, Imre irányításával a modern magyar könyvművészet legfontosabb műhelye lett, és ezért tekinthető az 1882-es év a magyar művészi tipográfia születési évének. Erre a jeles, 125 évvel ezelőtti eseményre emlékezik az Országos Széchényi Könyvtár VI. emeleti kiállító helyiségeiben a 2007. május 15-én megnyílt reprezentatív kiállítás és az ahhoz kapcsolódó szép kivitelezésű és tartalmas ismertető. A kiállítás és a kötet azonos címe: *Egy nyomdaműhely titkaiból – 125 éves a gyomai Kner Nyomda.*

Volt-e, van-e titka a Kner Nyomdának, illetve a családnak vagy még inkább Kner Imrének, hiszen az alapító Kner Izidor érdemei vitathatatlanok, de mégis fia révén vált világhírűvé a nyomda? A kötetben olvasható Kner Imre egyik leveléből az a rész, ahol arról számol be, miszerint egy alkalommal valamely nemzetközi tipográfus kongresszus külhoni résztvevője kifejtette: a könyvek minősége szerint Gyoma olyanféle szellemi központ lehet Magyarországon, mint amilyen Oxford vagy Cambridge... Az apa kivételes üzleti érzéke, kockázatoktól sem visszariadó bátorsága és nagyszerű kapcsolatépítő szívéllyessége teremtette meg azt az anyagi bázist, amelyen a könyvművészeti törekvések és eredmények kibontakozhattak és megvalósulhatott Kner Imre tragikus torzóságában is teljes és példaértékű életműve. A tehetség, a tipográfusi alkotóerő – a génusz – miért éppen ebben vagy abban a személyben jelenik meg, az persze véletlen és ilyen értelemben akár titok is lehet; viszont ami ezen túl szükséges a maradandó értékek teremtéséhez, az egyáltalán nem titok. Kner Imre többször és több formában kifejtette életének célját, ars poeticáját: 1903-ban, 13 éves korában apjának címzett, még gyakorlatlan, gyerekes betűkkel írt levelében olvashatjuk azt a fogadalmát, amelyet azután élete hátralévő évtizedeiben soha nem felejtett: „*Igyekezni fogok, hogy kötelességeimnek minden körülmények között megfelelhessenek és egyike lehessen hazám hasznos polgárainak! Addig is míg ezen ígéretemet teljesíthetem, arra fogok törekedni, hogy megszerezhessem eszközeimet kitűzött célom elérésére, mely a magyar nyomdaipar eszményi magaslatra való emelését célozza.*” És egy 1933-as, Szabó Lőrincnek írt levél részlete: „...mindenkinek egyformán kötelessége az egyetemes emberi munka minden területén a tökéletességre törekedni, a maga dolgát jól és becsületesen elvégezni”.

Ezekhez az elvekhez Kner Imre szilárdan és következetesen ragaszkodott, alighanem ez a szigorú, már-már komor kötelességtudat, az értékisztelet, a tradíciók felvállalása és oly módon történő folytatása volt művészetére a legjellemzőbb, hogy a régi formákat és kereteket új és korszerű tipográfiai tartalommal töltötte ki. A Kner Izidor, illetve a fia és a család által képviselt vállalatvezetési és -irányítási alapelvek túléltek a családot. Ezeket akár úgy is lehet tekinteni, mint napjaink menedzsmentszemléletének, beleértve a minőségbiztosítást és a marketinget is, korai (és természetesen, nem az elméletből, hanem a gyakorlatból következő) megjelenése. A most 125 éves nyomda történetének szinte pontosan a felében irányította a céget Kner Izidor és Kner Imre; 1945 után – amíg magántulajdonban volt a vállalat – Haiman György személyében még jelen volt a család a vezetésben, de – kétségtelenül nem kevés bonyodalom után – a Kner Nyomda ma is létezik, működik és változatlanul a minőségi nyomdaipar és könyvelőállítás egyik hazai fellegetőre.

Ezt a hosszú folyamatot jól tükrözi az Országos Széchényi Könyvtár három helyiségében megrendezett kiállítás, illetve az ahhoz kapcsolódó pazar kivitelű kötet. A három teremből kettőben az 1945-ig terjedő korszak monumentumai láthatók. Elsősorban persze a nyomtatványok, de tárgyi és egyéb képi emlékek is szemléltetik azt az utat, amelyet a szerény kezdetektől a nyomda a nemzetközi hírnévig és szakmai sikerekig megtett. A rendezők nagyon is bőséges anyagból válogathattak. A nyomda, illetve a család működését a hazai officinák többségéhez viszonyítva kivételes gazdagságú forrásanyag tárja fel. A különféle nyomtatványokon kívül – hiszen az üzem az 1920-as évek elejétől viszonylag kevés könyvet jelentetett meg, a megélhetést az üzleti nyomtatványok, közigazgatási űrlapok és egyéb akcidenziák előállításával biztosította – fennmaradt Kner Imre széles körű, a maga teljességében még nem is hasznosított levelezésén túl szakkönyvtára és a nyomda felszerelése sem szóródott szét, sőt már az 1950-es években, elsősorban Malatinszky Lajosnak köszönhetően elkezdődött az emléktanyag módszeres összegyűjtése, rendszerezése és kiegészítése, amelyből 1970-ben megnyílt Kner Imre egykori, Kozma Lajos által 1925-ben tervezett gyomai lakóházában Magyarország egyetlen nyomdai múzeuma, ahol természetesen elsősorban a családra vonatkozó anyagot nézhetik meg az érdeklődők.

A nemzeti könyvtárban látható kiállítás egy jó része tehát anyagában és koncepciójában nem teljesen előzmények nélküli. Új azonban a harmadik teremben látható anyag nagyobbik része; a Kner Nyomda 1945 utáni, számos kacsaringóval és szervezeti változással járó történetét bemutató összeállítás, amely külön kitér az 1992, az ismét magántulajdonban, részvénytársasági formában működő nyomda eredményeire. A tárlat látogatói teljes és a nyomda 125 éves múltjáról arányos, kiegyensúlyozott képet kapnak. A bemutatott monumentumokhoz kapcsolódó feliratok informatívak és jól láthatóak; az egyik nyomdagépen a vállalkozó szellemű saját maga is kinyomtathatja Kner Imre híres és sokat idézett vallomását: „Életem értelme nem az, hogy nyomdász vagyok, hanem az, hogy szolgállok.”

A kiállításához kötődően látott napvilágot az azonos című kötet*, amelynek anyagát Füzesné Hudák Julianna, a Kner Nyomdaipari Múzeum vezetője és Erdész Ádám levéltáros, a Kner-család múltjának kutatója, számos kötet szerzője gyűjtötte egybe. A kiadvány szerkesztője és a kiállítás kurátora Füzesné Hudák Julianna volt; a tomust Haiman Ágnes – Haiman György leánya, Kner Izidor dédunokája – tipografizálta. (A kiállítás szervezője a könyvtár részéről Kiss Barbara volt, a látványtervet Simon Levente készítette; a közreműködők Hlavnya Tamás, Király Tímea, Rozs Eszter és Tengerdi Kata voltak.)

A kötet nem szabályos kiállítási katalógus vagy nyomdatörténet. Egyfajta sajátos olvasókönyv, antológia; a kiadvány anyagának összegyűjtői az alábbiakban fogalmazták meg céljukat: „A nyomda történetével és a Kner-kiadványokkal kapcsolatban számos publikáció látott már napvilágot. Hogy a korábbiakat ne ismételjük, könyvünkben arra vállalkoztunk, hogy Knerék célkitűzéseit, eredményeiket, kudarcaikat és jelentőségüket a saját és kortársaik írásainak, levélrészleteinek segítségével mutassuk be, a könyvkiadást középpontba állítva”. A bőségesen kö-

* Egy nyomdaműhely titkaiból. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban 2007. május 15–július 14. Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár és a Gyomai Kner Nyomda Zrt., 223 p.

zölt szemelvények, helyenként teljes szövegek megvilágítják egy-egy könyv keletkezésének körülményeit, illetve az összegyűjtött sajtóanyagból értőn kiválogatott részletek a nyomda működésének kritikai visszhangját is feltárják és dokumentálják. Füzesné Hudák Julianna és Erdész Ádám azonban nem pusztán a közölt szövegek válogatója és közreadója volt (egyébként az sem lenne mellékes és elhanyagolható tett), hanem az értő és az anyag beható ismeretét tanúsító, a részeket összekötő szövegek írója is. Az általuk írtak kapcsolják szerves egésszé a kötet textusát. Az kétségtelen tény, hogy a nyomda és a család működését nagyon gazdag szakirodalom tárja fel (a kiadvány végén, a 203–209. oldalakon található a felhasznált irodalom jegyzéke), de a kérdéskört a maga történeti (nyomda-, eszme-, művelődés-, művészet-, család-, ipar- és gazdaságtörténeti) teljességében tárgyaló nagymonográfia még nem született meg. A most megjelent kötet talán megalapozottá teszi azt a reményt, hogy már nem kell sokáig nélkülözni.

A kiadvány szövegét számos kép és illusztráció kíséri, a kötet tipográfiai megformálása és nyomdai kivitelezése (utóbbit természetesen a Kner Nyomda végezte) méltó az officina múltjához, hírnevéhez és fenntartja azt a még Kner Izidor által meghonosított gyakorlatot, hogy a nyomda alapításának kerek évfordulói alkalmával mívés kiállítású publikációk látnak napvilágot.

Pogány György